

Kombinatorika do kapsy

Martin Mareš $\langle mj@ucw.cz \rangle$, 2022-10-18

(1) **Značení:**

- $[n] := \{1, \dots, n\}$
- $n^{\underline{k}} := n \cdot (n-1) \cdot \dots \cdot (n-k+1)$ (*klesající mocnina*)
 $n^{\underline{0}} = 1$, jelikož je to prázdný součin.

(2) **Počet funkcí** z n -prvkové množiny N do m -prvkové množiny M :

$$\#f : N \rightarrow M = m^n$$

$$\text{Nebo: } \#f : [n] \rightarrow [m] = m^n$$

Pro každý z n prvků si nezávisle na ostatních můžeme vybrat m možností, kam se zobrazí.

(3) **Princip bijekce:** pokud mezi konečnými množinami A a B existuje bijekce, tak mají stejný počet prvků. Speciálně tedy bývá jedno, jestli $[n]$ je konkrétní množina $\{1, \dots, n\}$, nebo libovolná jiná n -prvková množina.

(4) **Počet podmnožin** n -prvkové množiny N :

$$|2^N| = 2^n$$

$$\text{Nebo: } \#A \subseteq N = 2^n$$

$$\text{Nebo: } |2^{[n]}| = 2^n$$

Podmnožině $A \subseteq N$ přiřadíme *charakteristickou funkci* $c_A : N \rightarrow \{0, 1\}$ definovanou tak, že $c_A(x) = 1$ pro $x \in A$ a $c_A(x) = 0$ jinde. Každá taková funkce jednoznačně určuje podmnožinu (formálně: existuje bijekce mezi množinou všech podmnožin 2^N a množinou všech funkcí z N do $\{0, 1\}$). Proto je podmnožin stejně jako funkcí, podle (2) tedy 2^n .

(5) **Počet sudých a lichých podmnožin** n -prvkové neprázdné množiny N . Označíme $\mathcal{S} = \{A \subseteq N \mid |A| \text{ je sudé}\}$ množinu všech sudých podmnožin, $\mathcal{L} = \{A \subseteq N \mid |A| \text{ je liché}\}$ množinu všech lichých podmnožin. Potom:

$$|\mathcal{S}| = |\mathcal{L}| = 2^{n-1}$$

Každá podmnožina je buď sudá nebo lichá, takže $|\mathcal{S}| + |\mathcal{L}|$ je rovno počtu všech podmnožin, což podle (4) je 2^n . Jakmile tedy ukážeme, že sudých a lichých je stejně, musí jak $|\mathcal{S}|$, tak $|\mathcal{L}|$ být $2^n/2 = 2^{n-1}$.

To, že sudých a lichých je stejně, dokážeme sestrojením bijekce. Zvolíme nějaký prvek $a \in N$ a pro $A \subseteq N$ definujeme $f(A) = A \Delta \{a\}$. Čili pokud a leží v A , tak ho odebereme, pokud neleží, tak ho přidáme. Všimneme si, že f zobrazuje sudé množiny na liché a opačně. Dokonce je sama k sobě inverzní, takže je to bijekce mezi $\mathcal{S}$ a $\mathcal{L}$.

(6) **Počet prostých funkcí** z n -prvkové množiny do m -prvkové množiny:

$$\#\{f : [n] \rightarrow [m] \mid f \text{ prostá}\} = m^n$$

Prvky $[n]$ procházíme v nějakém pořadí a přidělujeme jim funkční hodnoty z $[m]$. Pro první prvek máme m možností, pro druhý už jen $m - 1$ atd.

(7) **Kódování funkcemi.** Pomocí funkcí můžeme popisovat různé další objekty:

- $f : A \rightarrow \{0, 1\}$ odpovídají *podmnožinám* (jejich charakteristické funkce)
- $f : [k] \rightarrow A$ odpovídají *uspořádaným k -ticím*, tedy prvkům kartézské mocniny A^k : $f(1)$ je první prvek k -tice, $f(2)$ druhý atd.
- $f : [k] \rightarrow A$ prosté odpovídají *uspořádaným k -ticím bez opakování*
- $f : \mathbb{N} \rightarrow A$ odpovídají *nekonečným posloupnostem* prvků z A

(8) **Permutace** na n -prvkové množině N říkáme bijekcím z N do N . Každá prostá funkce mezi dvěma stejně velkými množinami nutně musí být bijekce, takže počet bijekcí je podle (6) roven $n^n = n!$. Tomu říkáme *faktoriál* čísla n . Přitom $0! = 1$, opět se jedná o prázdný součin.

(9) **Lineární uspořádání** na n -prvkové množině N popíšeme očíslováním prvků od nejmenšího k největšímu, tedy bijekcí $[n] \rightarrow N$. Takových bijekcí je stejně jako permutací na N , tedy $n!$. Často jim dokonce také (lehce nepořádně) říkáme permutace.

(10) **Neuspořádané k -tice** neboli k -prvkové podmnožiny n -prvkové množiny N :

$$\#\{A \subseteq N \mid |A| = k\} = n^k/k!$$

Hledaný počet označme H . Budeme dvěma způsoby počítat uspořádané k -tice prvků N bez opakování. Jednak odpovídají prostým funkcím z $\{1, \dots, k\}$ do A , takže podle (6) jich je n^k . Jednak můžeme každou neuspořádanou k -tici uspořádat $k!$ různými způsoby, což dává $H \cdot k!$ možností. Oběma způsoby musí vyjít totéž, takže $H \cdot k! = n^k$, a tedy $H = n^k/k!$.

(11) **Kombinační čísla (binomické koeficienty)** jsou užitečná zkratka pro právě odvozený vztah. Pro čísla $n, k \geq 0$ zavedeme:

$$\binom{n}{k} = \frac{n^k}{k!} = \frac{n \cdot (n-1) \cdot \dots \cdot (n-k+1)}{1 \cdot 2 \cdot \dots \cdot k}$$

$$\text{Nebo: } \binom{n}{k} = \frac{n!}{k! \cdot (n-k)!}$$

Zavedeme-li navíc následující značení pro množinu všech k -prvkových podmnožin:

$$\binom{N}{k} = \{A \subseteq N \mid |A| = k\}$$

dostaneme stručný zápis vztahu (10):

$$\left| \binom{N}{k} \right| = \binom{n}{k}$$

(12) **Vlastnosti kombinačních čísel:**

- $\binom{n}{0} = 1$ ... prázdná podmnožina je jen jedna
- $\binom{n}{n} = 1$ ... „plná“ podmnožina je také jedna
- $\binom{n}{1} = n$ ... jednoprvkových je tolik, co prvků
- $\binom{n}{n-1} = n$ ... $(n-1)$ -prvková podmnožina je určena tím, který jeden prvek v ní chybí
- $\binom{n}{n-k} = \binom{n}{k}$ ... obecně $(n-k)$ -prvková podmnožina je určena tím, kterých k prvků v ní není
- $\sum_{k=0}^n \binom{n}{k} = 2^n$ ... roztřídili jsme všechny podmnožiny n -prvkové množiny podle velikosti

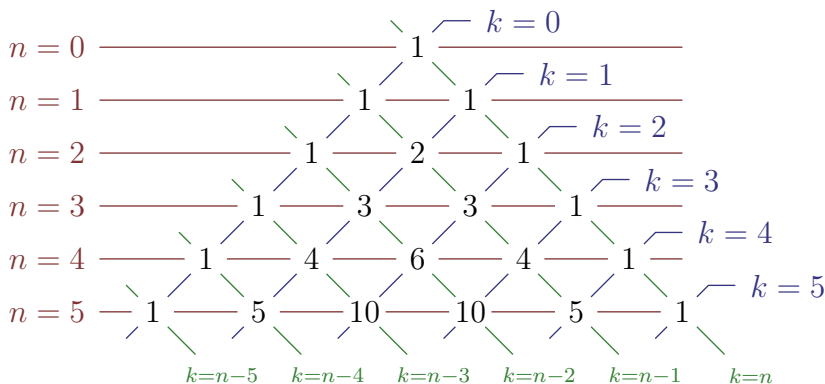
(13) **Charakteristické funkce** k -prvkových podmnožin množiny $[n]$ vypadají tak, že právě k prvkům přiřazují jedničku a zbylým $n - k$ nulu. Odpovídají tedy posloupnostem n nul a jedniček s právě k jedničkami.

(14) **Součet kombinačních čísel** pro $n, k \geq 1$:

$$\binom{n}{k} = \binom{n-1}{k} + \binom{n-1}{k-1}$$

Levá strana počítá k -prvkové podmnožiny nějaké n -prvkové množiny A . Zvolíme libovolně $a \in A$ a rozdělíme k -prvkové podmnožiny na dva druhy: neobsahující a a obsahující a . Těch prvních je $\binom{n-1}{k}$, protože vybíráme k -prvkovou podmnožinu ze zbylých $n - 1$ prvků. Ty druhé obsahují kromě a ještě dalších $k - 1$ prvků vybraných ze zbylých $n - 1$ prvků, což lze vybrat $\binom{n-1}{k-1}$ způsoby.

(15) **Pascalův trojúhelník** – tabulka kombinačních čísel:

Sledujte, jak se v Pascalově trojúhelníku projevují identity (12) a (14).

(16) **Binomická věta.** Pro každé $x, y \in \mathbb{R}$ a $n \in \mathbb{N}$ platí:

$$(x + y)^n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} x^{n-k} y^k$$

Roznásobením součinu $(x + y)(x + y) \dots (x + y)$ vznikne 2^n členů. Každý z nich je součinem celkem n proměnných x a y , takže ho můžeme přerovnat na $x^{n-k} y^k$ pro nějaké k . Stejný výraz vznikne přerovnáním ze všech členů, které z právě k závorek vybraly y a ze zbylých vybraly x . To lze provést $\binom{n}{k}$ způsoby.

(17) **Aplikace binomické věty:**

- Pro $x = y = 1$ dostaneme: $(1 + 1)^n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k}$.

Takže součet n -tého řádku Pascalova trojúhelníku je 2^n . To už známe z (12).

- Pro $x = 1, y = -1$ dostaneme: $(1 - 1)^n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} \cdot (-1)^k$.

Proto $0 = \binom{n}{0} - \binom{n}{1} + \binom{n}{2} - \binom{n}{3} + \dots - \dots$, takže sudých a lichých podmnožin je stejně – máme jiný důkaz tvrzení (5). (Mimočodem, kde jsme potřebovali předpoklad $n > 0$, bez kterého tvrzení neplatí?)

- Přijdete na nějaké další zajímavé dosazení?

(18) **Kuličky v přihrádkách.** Kolika způsoby jde rozmístit n nerozlišitelných kuliček do k rozlišitelných přihrádek? Přihrádky budeme plnit strojem, který umí příkazy K „přidej kuličku“ a P „ukonči přihrádku“. Existuje bijekce mezi rozmístěními kuliček do přihrádek a posloupnostmi příkazů pro stroj, které obsahují n příkazů K , k příkazů P a končí příkazem P . Posloupnost je tedy dlouhá $n + k$, přičemž na prvních $n + k - 1$ pozicích je nějak rozmístěno $(k - 1) \times P$. Počet takových posloupností je $\binom{n+k-1}{k-1}$.